

דיני הניעור כל הלילה

א. נטילת ידים

גרסי' בגמ' ברכות (ס' ע"ב) "כי משי ידיה, לימא ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים".

ופירש הרא"ש (ברכות פ"ט סכ"ג) שהטעם הוא מפני שידי עסקניות הם, וא"א שלא ליגע בבשר המטונף בלילה.

והרשב"א כתשובה כ' הטעם שנעשה בבוקר כבריה חדשה.

ומלבד הדין של נט"י לתפילה יש גם חיוב לרחוץ ידיו ג"פ משום רוח רעה השורה עליהם, כדאיתא בשבת ק"ט ע"א "בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג"פ".

וכ' הב"י ס"ד דיש להסתפק אם היה ניעור כל הלילה אם יש חיוב נטילת ידים, דטעם הרא"ש לא שייך, וגם לטעם הרשב"א אפשר דוקא כשישן נעשה כבריה חדשה. וגם משום רוח רעה מש' בזהר שהוא דוקא אם ישן.

וכ' הרמ"א בס"ד סי"ג דלכן יטלם בלא ברכה.

אבל הב"ח חולק ומוכיח דגם להרא"ש והרשב"א אף אם הטעם תלוי בשינה מ"מ זה רק הטעם למה תיקנו כן מלכתחילה, אבל אחר שתיקנו תקנה קבועה היא. ולכן לדעתו יש לברך בכל אופן.

ובמ"ב סק"ל הביא דעת האחרונים שאם עשה צרכיו קודם התפילה בזה בודאי יש לברך.

ב. ברכת ציצית

ע' בטור וב"י ס"ח סט"ז, שדעת הטור היא שהלן בטליתו אינו מברך עליו בבוקר, וביאר הב"י טעמו משום דס"ל כהרא"ש דכסות יום חייבת אפילו בלילה. אבל הב"י חולק, לפי שהרא"ש עצמו כתב כתשובה שיש לברך לפי מה שביאר בהסוגיא במנחות מ"ג ע"א דרב יהודה רמא תכלתא לפרזומא דאינשי ביתיה ומברך בכל צפרא. והב"ח חולק עליו דהרא"ש בפסקיו מבואר שלא פירש כן.

בשו"ע פסק לברך. והמ"ב הביא דעת החולקים וכ' ספק ברכות להקל, ונכון שיפטור אותו בברכה שמברך על טלית גדול.

ג. ברכת התורה

כתב הטוש"ע סמ"ז סי"ג דהמשכים קודם אור היום ללמוד מברך ברכת התורה. וכ' הב"י דכ"ד הרא"ש והתה"ד, ודלא כר"ת שהובא בתוס' ברכות י"א ע"ב ד"ה דכבר, שכתב שברכת התורה של אתמול בשחרית פוטרת עד שחרית אחרת, והתוס' עצמם שם כתבו על דבריו דלא נהירא.

עוד כ' הטור בשם הרא"ש שהישן שינת קבע ביום על מטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך ברכת התורה. ובב"י הביא דכ"ד מהר"ם. והביא מהאגור שאביו הנהיג שלא לברך ביום אפילו אחר שינת קבע וכ' האגור שכן ראוי לעשות שבמקום מחלוקת ספק ברכות להקל. ותמה עליו הב"י על דבריו שהרי לא מצינו מי שחולק. וכתב שאפשר טעמם שלר"ת אפילו שינת לילה אינו הפסק ואע"ג דלא קי"ל כוותיה

היינו בשינת לילה אבל בשינת יום יש לחוש לדבריו. ומסיים הב"י שכן נוהגים העולם שלא לברך ביום אפילו אחר שינת קבע.

ובשו"ע סי"א הביא בסתם הדעה שיש לברך, והביא שיש חולקים שלא לברך וכן נהגו. וע' במ"ב שם שהביא מהרבה פוסקים שיש לברך.

עוד כ' הטור שאף אם לומד בלילה, הלילה הולך אחר היום ואין צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן. וכ"פ בשו"ע סי"ב.

וכ' המג"א שמש' שאפי' אם ניעור כל הלילה א"צ לברך בבוקר, והיינו משום שהא' שמברכין כל בוקר הוא רק מחמת הפסק שינה. והעיר שלפי מה שנוהגים שלא לברך אחר שינת קבע ביום, א"כ ס"ל שאינו תלוי בהפסק שינה אלא שבכל יום תיקנו לברך מחדש וא"כ יש לברך. וכבר העירו על דבריו בבהגר"א והגרעק"א שהא' שנהגו כן אינו מפני שקי"ל כן אלא מחמת הספק, וא"כ מספק א"א לברך. והגר"א פסק שאין לברך. וכ"פ הח"א.

והא"ר כ' דלכו"ע יש לברך, דודאי אין דעתו בברכה יותר מיום ולילה. אולם לא הביא ראיה לדבריו. וע' ברעק"א דגם דעתו נוטה כן, וכ' שכן מש' לשון השו"ע בס"ב שכתב שהלילה הולך אחר היום, שמש' דביום הבא עכ"פ צריך לברך. וכתב שעכ"פ אם ישן שינת קבע ביום, בזה ממ"נ אפשר לברך.

ולכן למעשה בליל שבועות, אם ישן שינת קבע ביום בערב שבועות, בהגיע עלות השחר י"ל לברך וא"צ להמתין להנה"ח. ואם לא ישן שינת קבע בערב שבועות, א"ל לברך אלא ישמע מאחר. ולכא"א צ"ל להדר דוקא לישון בערב שבועות, שהרי אדרבה אז נכנס לספק אם לברך מיד אחר שינתו.

ד. אלקי נשמה והמעביר שינה

א) שיטת תוס' והרא"ש

גרסי' בגמ' ברכות ס' ע"ב "כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך אשר נתן לשכוי כו'". וכ' התוס' שה"ה אם לא שמע, שאין ברכה זו אלא להבחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור.

ולגבי ברכת עוטר ישראל כ' התוס' שאם אינו נהנה, כגון שהוא שוכב על מטתו, לא יברך, וכן לא יברך מלביש ערומים ולא ברכות כיוצא בהן כיון שלא נהנה. וכ"כ הרא"ש, והוסיף לזה ברכת שעשה לי כל צרכי שלא יברך אא"כ נהנה.

וכתב הטור סמ"ו ס"ח שברכות אלקי נשמה, רוקע הארץ, ומכין מצעדי גבר, הם ברכות שעל סידור העולם וממילא מברך אפילו אם לא נהנה.

ונראה בבאיור החילוק אלו מהם נקראים על סידור העולם ואלו מהם על הנאתו, שכל שמשבח על דבר שכבר נברא בעולם וא"צ לפעולה מחודשת, זה נקרא שהוא על סידור העולם. וכגון בנתן לשכוי בינה הוא משבח על דבר שברא הקב"ה בעולם, וא"כ א"צ דוקא ליהנות ממנו עכשיו, אלא שיכול ליהנות ממנו. וכן ברוקע ומצעדי גבר. משא"כ דברים שמתחדשים כגון מלביש ערומים, לא שייך שמשבח על הבריאה שנברא, אלא משבח על פעולת החסד שעושה הקב"ה בזה שהוא תמיד מלביש ערומים. ולכן זה נתקן לברך בשעה שהוא נהנה מפעולה זאת.

וגם לגבי ברכת המעביר שינה, נראה שאם אין אחר להוציאו יכול לברך, מאחר שדעת הגאונים והרמ"א והגר"א והאריז"ל, וכן היה המנהג, הוא שיש לברך כולם בכל אופן.

אלא שלפי"ז יש לעיין במה שכלל הטור את ברכת אלקי נשמה באלו שהם על סידור העולם, דהא המחזיר נשמות הוא פעולה המתחדשת. וי"ל דס"ל להטור דבזה ע"כ אינו ברכה על ההנאה, שאין מברכין על הנאה שאינו ניכרת לאדם, וא"כ גם אם הוא לא נהנה אפשר לברכו.

ובעטרת זקנים בגליון השו"ע אחז בדעה זו, וע"ש מה שביאר בדעה זו. ויש לעיין בדבריו שהוא כלל אלקי נשמה עם הברכות שאין מברך אם לא נהנה וזה שלא כדברי הטור.

ועפ"י הנ"ל ברכות הנותן ליעף כח והמעביר שינה יהיו נכללים באלו שאין מברך אא"כ נהנה. ולכן לפי"ז לשיטה זו מי שניעור כל הלילה א"ל לברך ברכות אלו. אמנם ע' בפמ"ג א"א סקי"ב שכתב שהנותן ליעף כח יכול לברך לכו"ע לפי שעל מנהגו של עולם הוא מברך. וצ"ב אמאי זה נחשב כעל מנהגו של עולם יותר ממלביש ערומים. וי"ל באופן אחר, שבאמת מברך על הנאתו, אבל גם בלא שינה באדם מקבל כוחות מתוך עייפותו, ושייך הברכה גם במי שניעור כל הלילה (ואף שאין סברא זו ברורה, מ"מ מהני בצירוף שאר הדעות שבכל אופן יש לברך כל הברכות וכדלהלן). וברכת אלקי נשמה לכאן יברך לכו"ע כפי שנתבאר מדברי הטור, וצ"ע דברי העט"ז שהוא כנגד דברי הטור.

ב) שיטת הגאונים

ובב"י הביא מהכלבו שכ' שהגאונים הנהיגו "לסדר את כולם אפילו לא עשה המעשה, שלא על עצמו בלבד הוא מברך אלא על כל העולם מברך את השם שעשה כל הטובות והחסדים האלו תמיד לכל". וכ' עליו בב"י שמש' דס"ל שאפי' ברכות שהם על הנאותיו מברך אע"פ שלא נתחייב בהם.

וכן היה המנהג כבר בזמן הראשונים כדמבואר ברמב"ם (הל' תפילה פ"ז ה"ט "נהגו העם ברוב עירנו כו'"), והר"ן הביא מהרמב"ן שכ' בזה שמנהגן של ישראל תורה.

ג) שיטת הרמב"ם

אמנם הרמב"ם (שם) קרא תגר על המנהג, וכ' שטעות הוא ואין ראוי לעשות כן ולא יברך ברכה אא"כ נתחייב בה. ומש' דס"ל שעל כולם אין לברך אא"כ נתחייב ולא ס"ל כחילוק של התוס', וכ"מ בב"י.

ד) להלכה

להלכה, פסק השו"ע (סמ"ו ס"ח) מחמת הספק שאם לא נתחייב בהם יברך בלא שם ומלכות. והרמ"א חולק שאין לשנות מהמנהג שנהגו לברך כולם בכל אופן.

וכמו שהזכרנו כבר, העטרת זקנים בגליון השו"ע אחז כשיטת התוס' שאין לברך אא"כ נהנה, אך לא הובא שם ראיותיו שהמדפיס השמיטם.

ובשע"ת הביא מפע"ח שכ' שיש לברך כולם אע"פ שלא נתחייב גם ע"פ סוד. אלא שמסיים למעשה שמי שניעור כל הלילה יש לו לשמוע ברכות אלו ונשמה ומעביר שינה מאחר ולצאת בברכותיו, והביאו במ"ב סקכ"ד. וכפי שהערנו לכאן בברכת אלו ונשמה אין צורך להחמיר בזה.